

STEREOTYPER OG FORDOMME ET PAR KRITISKE BEMÆRKNINGER

Af Dagny Rosing

Den seneste rapport fra Udvalget for samfundsforskning i Grønland – rapporten om samarbejdsproblemer mellem grønlændere og danskere i Vestgrønland – har jeg læst med stor interesse. Rapporten indeholder en hel del betragtninger, som jeg fuldtud kan tilslutte mig, og som absolut fortjener at blive kendt. Hvad angår konklusioner og kommentarer til de foretagne sociologiske undersøgelser, synes jeg imidlertid, der mange steder er grund til at protestere. Dette gælder særligt for afsnittet om stereotyper og fordomme.

Efter læsningen af dette afsnit sad jeg med en forvirrende følelse af ikke ret at forstå, hvad ordene „fordomme“ og „stereotyper“ dækker over.

Øverst s. 66 i rapporten kan man læse følgende:

„Opholder man sig i vestgrønlandske samfund, vil man, hvad enten man er at opfatte som grønlænder eller som dansker, i vid udstrækning være vidne til, at grønlændere omtaler sig selv og danskerne ikke blot ved henvisning til individuelle egenskaber, men til egenskaber, som tillægges den ene eller den anden gruppe. Ganske det samme er tilfældet, for så vidt angår danskerne, når de omtaler sig selv eller grønlænderne.“

Og man læser videre:

„Det er ofte yderst vanskeligt at tage stilling til, hvorvidt stereotyperne er overvejende negative, positive eller neutrale. Det vigtigste i denne sammenhæng er imidlertid, at der forekommer stereotyper, som er udtryk for, *at man tillægger enkelte individer forskellige slags egenskaber allerede af den grund, at de tilhører den ene eller den anden befolkningsgruppe.*“

Her begyndte jeg at undre mig. – Uden at der er gjort rede for, om de i første afsnit omtalte generaliserende udtalelser, man bliver vidne til under ophold i Vestgrønland, er de samme fra person til person og fra sted til sted, bliver samtlige disse udsagn stemplet som stereotyper. Man spørger da sig selv, om man har fået en forkert opfattelse af begrebet „stereotyper“. Man kan komme ud for en fortolk-

ning, der går ud på, at alt hvad vi almindelige mennesker overhovedet siger er stereotyper, idet kun digtere (og videnskabsmænd) er i stand til at fremkomme med originale udtalelser. En så yderliggående fortolkning kan imidlertid ikke anvendes her, for så bliver det galt med samfundsforskningsudvalgets erklærede mål for denne del af undersøgelsen, som er „at konstatere, hvorvidt stereotyper overhovedet forekommer . . .“

Den sidste del af ovenfor anførte citat (i kursiv) stemmer ikke ret godt med det, vi kan læse på side 56, nemlig:

„Det er iflg. Klineberg et fællestræk ved undersøgelser af stereotyper og de gruppeindstillinger, de er udtryk for, at det ikke klart kan ses, hvorvidt gruppemedlemmerne ser bort fra individuelle forskelle eller om de hæfter sig ved det statistisk almindelige, og om de i så fald tænker på noget typisk eller på noget, som præger et flertal af gruppemedlemmer.“

Men man er måske ikke enig med Klineberg?

Vi skal nu se, hvorledes man forsøger „at bringe klarhed over, om stereotyper overhovedet spiller en rolle, således som det er det almindelige indtryk, samt hvilken slags stereotyper det drejer sig om.“ Dette gøres ved, at man stiller nedenstående fire spørgsmål til 35 grønlandssprogede, der på forhånd var udtaget blandt husstande, som var repræsenteret i en tidligere foretaget forbrugsundersøgelse i Grønland; andre 35, som blev interviewet på dansk, var ikke udtaget på forhånd, men blev under en rejse i 1959 fra Nanortalik til Holsteinsborg af *interviewerne udvalgt* ud fra det synspunkt, at man ville tale med så bredt et udsnit af dansksprogede som muligt. Desuden blev 11 interview foretaget med personer hidrørende fra Grønland, men bosat i den øvrige del af Danmark. (Hvorfor disse 11, når det er forholdet mellem danske og grønlandere i Vestgrønland, man ønsker at belyse?) Spørgsmålene lyder:

Hvad synes De er de mest tiltalende egenskaber ved grønlænderne i Grønland?

Hvad synes De er de mindst tiltalende egenskaber ved grønlænderne i Grønland?

Hvad synes De er de mest tiltalende egenskaber ved danskerne i Grønland?

Hvad synes De er de mindst tiltalende egenskaber hos danskerne i Grønland?

Om svarene oplyser rapporten:

„. . . at nogle af interviewpersonerne har nævnt et stort antal forskellige egenskaber, ofte en hel række betegnelser, som mere eller mindre dækker de samme eller beslægtede egenskaber, medens andre har svaret kortfattet, undertiden endog sammenfattet deres vurdering i et enkelt ord.

De givne besvarelser kan imidlertid opdeles i et mindre antal hovedkategorier, som kan betragtes som karakteristiske for så vidt angår de anvendte stereotyper.

.....

.....

Da spørgsmålene om grønlænderes og danskeres egenskaber er blevet stillet åbent, d. v. s. med muligheder for en hvilken som helst besvarelse, har der været visse vanskeligheder forbundet med at klassificere de anvendte stereotyper. Begrebsopstillingen i den yderste venstre kolonne er imidlertid et forsøg herpå. Såfremt man ved interviewingen var gået en anden, ofte benyttet vej ved på forhånd at opstille visse mulige svar, ville det foreliggende materiale have været lettere at håndtere. Når man imidlertid ikke har benyttet denne fremgangsmåde, er grunden, at man i første række har villet danne sig et billede af karakteren af de almindeligst benyttede stereotyper.

Om de enkelte hovedkategorier skal blot bemærkes, at de må forstås temmelig vidt som omfattende et større antal, ofte ret forskellige ord. Eksempelvis kan nævnes, at begrebet venlighed i den foreliggende sammenhæng dækker ord som „mildhed“, „tolerance“, „rarhed“, „glæde ved børn“ og „elskelighed“.

Disse udredninger rejste hos mig en del spørgsmål. Tilsyneladende betragter man *alle* svar – eller er det specielt *alle generaliserende* svar? – som stereotyper. Derefter „klassificerer man stereotyperne“ efter meningsindhold. Det betyder altså, at når vi i figuren (på side 68 i rapporten) ser, at mindst 6 personer mener, at grønlænderne er venlige, ligger der i virkeligheden bag, at én har ment, de er venlige, en anden, at de er tolerante, en tredje, at de er glade for børn o. s. v., måske er der ikke engang to personer, der har benyttet samme talemåde – og tolerance og glæde ved børn er i mine øjne meget forskellige begreber. Der er således næppe tale om, at „stereotyperne“ her er flere personers fælles talemåde. Spørgsmålet er så: Når man siger, at stereotyper er faste talemåder, mener man så dermed, at det er enkeltpersoners faste talemåder? Dette afføder igen et nyt spørgsmål: Går man uden videre ud fra, at når interviewpersonen siger, at han synes, grønlænderne er tolerante, så er det ikke noget, ip finder ud af til denne specielle lejlighed, men en talemåde han benytter ved enhver given anledning? Videre erindrer man sig, at stereotyper „er udtryk for gruppeindstillinger“, og da melder det spørgsmål sig, om gruppeindstillinger (fordomme) skal forstås som enkeltpersoners indstillinger til grupper? Min opfattelse var nemlig, at det betød en gruppes indstilling til det være sig en anden gruppe eller f. eks. etiske eller religiøse spørgsmål. Man husker ligeledes at have læst, at man i forskningen af forholdet mellem grupper i særlig grad har interesseret sig for *forekomsten af stereotyper i de udsagn, som gruppemedlemmerne fremsætter om hinanden.*“ Heraf må vel følge, at *ikke alle udsagn, som gruppemedlemmerne fremsætter om hinanden, er stereotyper*, og så melder sig igen det spørgsmål, om det specielt er de generaliserende udsagn, der opfattes som stereotyper, og dermed som udtryk for fordomme? Og kan det være korrekt at betragte alle generaliserende ud-

sagn som udtryk for fordomme? Hvis man *har for vane* at udtrykke sig generaliserende om en befolkningsgruppe, indebærer det vel, at man *kan have svært ved* at se med friske øjne (altså fordomsfrit) på de enkelte individer, men *det udelukker efter mit skøn ikke* et fordomsfrit syn på enkeltindividerne (for så vidt som det overhovedet er menneskeligt muligt at være fordomsfri). Og i denne forbindelse har vi vel ikke engang noget holdepunkt for at antage, at interviewpersonerne *har for vane* at udtrykke sig generaliserende. Det forekommer endog nærliggende at antage, at *svarenes generaliserende form er affødt af de generaliserende spørgsmål*.

Endnu et spørgsmål melder sig. Hvis man betragter alle generaliserende udtalelser som udtryk for fordomme, udelukker man jo muligheden af en tolkning af svarene som et forsøg på at give en karakteristik af de to befolkningsgrupper ud fra personlige erfaringer, og da „det er et karakteristisk træk ved gruppen, at dens enkelte medlemmer præges af tendens til konformitet i flere eller færre henseender alt efter gruppens art“, så kan det vel ikke udelukkes, at interviewpersonerne har iagttaget sådanne konformitetstendenser hos de to grupper, og at det er disse karakteristiske træk, de prøver at gøre rede for. Hvis man havde stillet de fire spørgsmål til mig, tror jeg nok, jeg ville have betragtet dem som en opfordring til at forsøge at give en karakteristik. Jeg ville nok – for at være imødekommende over for de videnskabelige medarbejdere – have vredet min hjerne for at finde en eller anden egenskab, som jeg syntes kunne passe på et flertal af de grønlandere og danske, jeg havde været i kontakt med, og jeg ville vel have taget det for givet, at jeg ikke behøvede at gøre opmærksom på, at en karakteristik langt fra passer på alle gruppemedlemmer (jfr. ovennævnte citat af Klineberg).

Nu er jeg helt klar over, at folk oftest får deres meninger ved påvirkning fra deres omgangskreds. Det kan måske derfor tænkes, at man simpelthen betragter alle meninger som fordomme, at man siger, det er umuligt helt selvstændigt at danne sig en mening om noget som helst. Men hvorledes kan man i så fald betragte det som et væsentligt forskningsresultat, at man har vist, at folk i Grønland har fordomme? Det kan naturligvis være af betydning at bevise ting, der forekomer indlysende, men det kan vel næppe anses for vigtigt at bevise noget, der på forhånd er givet?

Går man samfundsforskningsudvalgets konklusioner igennem forbavses man gang på gang. Først og fremmest virker det forbavsende, at udvalget ikke har taget sig i vare for at anvende en generaliserende form. Der står således eksempelvis: „. . . *de* dansksprogede fremhæver ansvarsløshed . . .“ og „Til gengæld peger *de* grønlandsksprogede og i endnu højere grad *de* dansksprogede på ineffektivitet . . .“ o. s. v. Man burde vel have skrevet „nogle“ i st. f. „de“, da det jo absolut slet ikke er alle de dansksprogede eller alle de grønlandsksprogede, man taler om, men kun en lille procentdel af hver gruppe. Denne sprogfejl, som samfundsforskningsudval-

get her gør sig skyld i, kan måske imidlertid overbevise udvalget om, at *også interviewpersonerne med deres generaliserende udtalelser kun sigter til en lille del af de to befolkningsgrupper.*

En anden bemærkelsesværdig kommentar er følgende: „. . . synes begge grupper stort set at være enige om, at grønlænderne er venlige, men dovne og ineffektive . . .“ Hvor mange, der har talt om ineffektivitet, fremgår desværre ikke, men der er kun 6–10, der har talt om dovenskab. Synes samfundsforskningsudvalget i ramme alvor, at det er rimeligt at sige, at 81 personer stort set er enige om, at grønlænderne er dovne, når højst 10 har sagt noget i den retning. Man betænke, at mange nøjes med at læse konklusionerne.

Som et afgørende resultat af undersøgelsen konstateres, at „de to befolkningsgrupper på væsentlige punkter ikke synes at føle sig som tilhørende en og samme befolkningskategori med fælles almenmenneskelige egenskaber.“ For at undgå at den læge læser af denne konklusion skulle få det indtryk, at der er særlig dybe skel mellem grønlændere og danske i Grønland, synes jeg, at man på dette sted burde have tilføjet, at man ved anvendelse af samme undersøgelsesmetode sandsynligvis ville have kunnet konstatere, at f. eks. beboerne i Holsteinsborg og beboerne i Julianehåb – eller fiskerne og fåreholderne – heller ikke føler sig som en og samme befolkningskategori, at tilsvarende skel går på kryds og tværs i ethvert samfund. At man af svarene kan se, at de to grupper ikke mener sig i besiddelse af fælles *almenmenneskelige* egenskaber har jeg vanskeligt ved at acceptere.

Andetsteds i rapporten står der skrevet, at der såvel blandt grønlændere som blandt danskere er

„visse tendenser til at antage, at de oprindeligt adskilte racer har væsensforskellige mentale kendetegn. De vigtigste grunde til sådanne videnskabeligt uholdbare opfattelser er, dels at det som regel er umuligt for lægfolk at skønne over, hvorvidt psykiske egenskaber er arveligt eller miljømæssigt betingede, dels den tilbøjelighed til at generalisere individuelle træk, som findes overalt, hvor befolkningsgrupper kommer i berøring med hinanden.“

Hertil kan knyttes følgende kommentarer:

Når man taler om væsensforskellige mentale kendetegn hos de oprindeligt adskilte racer, giver man sig vel i almindelighed ikke af med at præcisere, om disse træk er arveligt eller miljømæssigt betingede. Og det er vel uomtvisteligt, at der var miljømæssigt betingede forskelle. Endvidere er det mig bekendt også for eksperterne umuligt at skønne over, hvorvidt psykiske egenskaber er arveligt eller miljømæssigt betingede. Den opfattelse, at der ikke kan være tale om arveligt betingede forskelle

på psyke og evner er således også *videnskabeligt* uholdbar. Var det derfor ikke langt bedre, om vi erkendte, at vi som grupper betragtet er forskellige, i hvert fald af miljømæssige årsager, men måske også arvemæssigt. Dette indebærer jo *ikke*, at den ene gruppe er bedre udrustet end den anden. Betyder det ikke snarere, at grønlændere og danske netop på grund af forskellene har mere brug for hinanden, kan lære af hinanden og supplere hinanden.

Der er endnu et forhold, jeg har lyst til at komme ind på. Man foretager en prøveundersøgelse, d. v. s. man arbejder med et materiale, der er alt for lille til, at man egentlig bør bygge noget som helst på det, hvad man også pligtskyldigst gør opmærksom på. Men der er vist ingen, der helt kan undgå at lade sig påvirke af de konklusioner, man alligevel drager, stadig med alle mulige forbehold, og når man så går videre og siger, „at undersøgelsen får en videre betydning, fordi den underbygger, hvad man gennem tidligere tilsvarende undersøgelser i andre samfund har fundet frem til, (man mener jo nok det modsatte, for det er da denne undersøgelse, der trænger til at underbygges), hvor er vi så henne? Mon ikke der ligger en stor fare i undersøgelser af denne art?